

Jarosław Matysiak
(Poznań)

MATERIAŁY JÓZEFA PACZOSKIEGO
(1864-1942)
P. III-106

Strona | 1

Józef Konrad Paczoski urodził się 26 listopada (8 grudnia s. s.) 1864 r. w Białogrodce, w powiecie zasławskim na Wołyniu, jako syn Konrada - powstańca 1863 r., prawnika i administratora dóbr ks. Eustachego Erazma Sanguszki, i Ludwiki z Wiemuthów. Był najstarszym z sześciorga rodzeństwa.

Naukę rozpoczął w sierpniu 1876 r. w szkole realnej w Równem. W marcu 1879 r. przeniósł się do szkoły rolniczo-ogrodniczej w Humaniu, której jednak nie ukończył. Od 1888 r. przebywał w Kijowie, gdzie pracował jako ogrodnik-laborant przy katedrze botaniki Uniwersytetu Św. Włodzimierza u boku znakomitego botanika Iwana Fiodorowicza Schmalhausena (z powodu braku matury nie został przyjęty na studia), którzy wraz z prof. M. W. Bobreckim rozwinęli jego wiedzę biologiczną. W latach 1888-1894 wysyłali wielokrotnie Paczoskiego na terenowe badania florystyczno-faunistyczne południowej Rosji.

Wiosną 1894 r. przeniósł się do Petersburga, gdzie przez rok pracował jako pomocnik kustosa w Cesarskim Ogrodzie Botanicznym. W latach 1895-1897 był asystentem katedry botaniki i stacji doświadczalnej botaniczno-rolniczej w Wyższej Szkole Rolniczej w Dublanach pod Lwowem, gdzie *de facto* wypełnia obowiązki profesora, prowadząc wykłady z botaniki i ogrodnictwa.

Jesienią 1897 r. przyjął posadę w Urzędzie Ziemstwa Chersońskiego, gdzie pracował aż do jego likwidacji w 1920 r. Początkowo na stanowisku gubernialnego entomologa do zwalczania szkodników owadzych w rolnictwie. Zorganizował w Chersoniu Muzeum Przyrodnicze Ziemstwa (obecnie Muzeum Krajoznawstwa), którego był kierownikiem w latach 1897-1920. Osobiście zgromadził większość eksponatów zoologicznych i botanicznych, stworzył herbarium flory chersońskiej liczące ok. 20 000 arkuszy zielnikowych i kolekcję karpologiczną obejmującą ok. 400 gatunków, głównie chwastów. Oprócz rozległych wówczas badań florystycznych w stepach południowo-zachodniej Rosji i na Krymie, Paczoski prowadził także liczne badania zoologiczne i zoogeograficzne. Owocem tych badań było wielkie, trzutomowe dzieło pt. *Opisanie rastiel'nosti Chersonskoj guberni* (1915-1927), które przyniosło mu nagrodę moskiewskiego Towarzystwa Przyrodniczego i tytuł „najlepszego znawcy flory stepów ukraińskich”. W 1918 r. został powołany na profesora zwyczajnego botaniki na Wydziale Nauk Rolniczych Politechniki w Chersoniu, gdzie w latach 1918-1922 wykładał morfologię, systematykę i jako pierwszy na świecie – fitosocjologię. Wówczas wydał dwa podręczniki akademickie: *Morfologia rastenij* (1919-1920, T. 1-2) oraz *Osnovy fitosocjologii* (1921).

W latach 1922-1923 był kierownikiem sekcji botanicznej, a przez pewien czas całego wydziału naukowego rezerwatu stepowego i zooparku „Askania Nowa” w guberni taurydzkiej, którego był założycielem.

W początkach września 1923 r. przyjechał wraz z rodziną do Polski. W listopadzie tego roku objął stanowisko kierownika naukowego (z braku etatu faktycznie nadleśniczego) rezerwatu w Białowieży. W latach 1923-1928 intensywnie badał szatę roślinną i florę Puszczy Białowieskiej. Rezultatem tych studiów było monumentalne dzieło pt. *Lasy Białowieży* (1930), za które otrzymał w

1935 r. nagrodę Kasy im. Mianowskiego. W Białowieży stworzył również zaczątek Muzeum Puszczy, którym przez pewien czas kierował.

W marcu 1925 r. został powołany na Katedrę Systematyki i Geografii Roślin Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Poznańskiego (UP) jako profesor zwyczajny oraz na kierownika Zakładu Systematyki i Geografii Roślin działającego w ramach tejże Katedry. Na Uniwersytecie kierował także, w latach 1928-1931, Zakładem Botaniki Systematycznej oraz był konsultantem naukowym Ogrodu Botanicznego w Poznaniu.

W lipcu 1931 r. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego za podpisanie tzw. protestu brzeskiego przeniosło Paczoskiego w stan spoczynku (korzystając z przekroczenia przez niego granicy wieku - miał wtedy 66 lat), a sama Katedra została zlikwidowana. Jednak dzięki staraniom m. in. prof. Adama Wodziczki został powołany na stanowisko adiunkta w Zakładzie Botaniki Ogólnej, gdzie powierzono mu wykłady zleczone i ćwiczenia z systematyki i geografii roślin, które prowadził aż do przejścia na emeryturę w 1938 r.

Po zamknięciu Katedry kupił w 1932 r. gospodarstwo rolne w Sierosławiu koło Poznania, przekształcił je w placówkę sadowniczą, w której prowadził obserwację nad ekologią drzew owocowych i szkodami mrozowymi.

Po wybuchu II wojny światowej, hitlerowcy wywłaszczyli Paczoskiego i przyłączyli sad jako placówkę doświadczalną do niemieckiego uniwersytetu w Poznaniu, nakazując mu dalsze prowadzenie obserwacji szkód mrozowych.

Józef Paczosi autorem przeszło 300 prac z dziedziny botaniki, zoologii, ochrony roślin oraz zagadnień uwzględniających szersze środowisko przyrodnicze z wkraczaniem w geologię, klimatologię i agrotechnikę. Był twórcą nowej gałęzi nauki – fitosocjologii. W pracy wydanej w 1896 r. w języku polskim pt. *Życie gromadne roślin* po raz pierwszy użył terminu „fitosocjologia” na określenie nowej nauki. Również jako pierwszy na świecie rozpoczął wykłady z nowej dziedziny nauki i wydał pierwszy podręcznik fitosocjologii (1921). Był jednym z najlepszych znawców flory płd.-wsch. Europy. Wysunął teorię pantopizmu (*Wstęp do filogenii* 1929). Zajmował się też kompleksami leśnymi w Polsce, m. in. Puszcza Białowieską. Owocem tych badań była wspomniana już wyżej praca *Lasy Białowieży* (1930). Jako zoolog był przede wszystkim entomologiem i ornitologiem, uwzględniającym zagadnienia gospodarcze i ochronę środowiska przyrodniczego. Jako entomolog gubernialny (od 1897) w Chersoniu wiele czasu poświęcał na opracowanie metod walki z groźnymi szkodnikami pól, sadów, ogrodów i winnic, poczynając od sposobów uprawy gleby do stosowania środków chemicznych. Proponował metody ekologiczne podtrzymujące równowagę środowiskową. W pracy *Materialy po voprosu o sielsko-chazajstviennom značenii ptic* (1909) uwzględnił rolę ptaków w równowadze biologicznej środowisk, przeprowadzając badania jakości pokarmu zawartego w żołądkach i wolach 200 gatunków ptaków.

Był współpracownikiem Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności (od 1899), członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Botanicznego (od 1930 r.), członkiem Kijowskiego Towarzystwa Przyrodniczego, członkiem-korespondentem Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Polskiej Akademii Umiejętności (od 1932), członkiem Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika.

W 1926 r. Uniwersytet Poznański nadał mu tytuł doktora honoris causa filozofii, a w 1937 r. Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie tytuł doktora honoris causa nauk leśnych. W 1938 roku został mianowany profesorem honorowym na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Poznańskiego.

Żonaty z Alidą Karoliną Wilhelminą z domu Steinert, miał dwóch synów: Stanisława i Konrada.

Józef Paczoski zmarł 14 lutego 1944 r. w Sierosławiu na atak serca (pod wrażeniem bestialskiego pobicia wnuka przez Gestapo), pochowany został na cmentarzu w Lusowie koło Poznania. Staraniem poznańskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Botanicznego w 1959 r. przeniesiono zwłoki na Cmentarz Zasłużonych Wielkopolan w Poznaniu (kwatery 3).

Materiały Józefa Paczoskiego wpłynęły do PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu w latach 1995 (ks. nabytków „B” nr 160) i 2000 (ks. nabytków „B” nr 202) jako dar od prof. Tekli Krotowskiej. W 2005 r. w trakcie porządkowania spuścizny Zygmunta Czubińskiego (P. III-103) przechowywanej w PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu wydzielono materiały dotyczące Paczoskiego. Prace porządkowo-inwentaryzacyjne przeprowadzone zostały w latach 2004-2005. Niewielkie poprawki i uzupełnienia naniesiono w 2013 r. Spuścizna zawiera materiały z lat 1896-2012. Została podzielona na 6 zasadniczych grup zgodnie z wytycznymi przyjętymi w PAN Archiwum w Warszawie.

Grupa I licząca 7 jednostek archiwalnych zawiera opracowania, artykuły, referaty oraz materiały warsztatowe z lat 1896-1947. Materiały zostały uporządkowane rzeczowo i chronologicznie.

Umieszczono tutaj rękopisy i maszynopisy prac oraz artykułów naukowych. Na uwagę zasługują dwie prace: *Dynamika uszkodzeń mrozowych naszych drzew owocowych* oraz *Bioindukcja w państwie roślinnym* pisane w okresie okupacji hitlerowskiej. Materiałów warsztatowych jest niewiele. Są to głównie notatki i zapiski, foldery reklamowe firm zajmujących się produkcją na potrzeby sadownictwa oraz rachunki za dostarczone sadzonki.

Grupa II składa się z 8 jednostek obejmujących materiały z lat 1923-1939 związane m. in. z pracą na Uniwersytecie Poznańskim w Zakładzie Systematyki i Socjologii Roślin oraz Zakładzie Botaniki Systematycznej: preliminarze gospodarcze, sprawozdania roczne; notatki z obserwacji prowadzonych w Puszczy Białowieskiej; materiały związane ze zwolnieniem autora spuścizny z funkcji kierownika rezerwatu w Białowieży, korespondencja. Grupę zamyka jednostka z materiałami dotyczącymi sadownictwa.

W skład grupy III liczącej 4 jednostki i zawierającej materiały z lat 1924-1939 wchodzi m. in. nominacje, dyplomy, dokumenty dotyczące objęcia przez Paczoskiego Katedry Systematyki i Geografii Roślin na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym UP; materiały z okazji jubileuszu 45-lecia pracy naukowej, materiały gospodarcze, fotografie.

Grupa IV składająca się tylko z 1 jednostki to korespondencja wpływająca z lat 1925-1939. Listy ułożono alfabetycznie i zaopatrzone w aneksy.

V grupa, składa się z 3 jednostek zawierających materiały z lat 1930-2012, o twórcy zespołu, rodzinne oraz osób obcych.

Ostatnia, VI grupa, zawiera materiały z okresu międzywojennego: nadbitkę przemówienia prof. Juliana Rafalskiego, tekst artykułu Maxa Brandta *Probleme der vergleichenden Völkerpathologie* oraz foldery reklamowe firm zajmujących się produkcją na potrzeby sadownictwa.

Materiały dotyczące Józefa Paczoskiego znajdują się ponadto w zespołach Adama Wodniczki (sygn. P. III -7) oraz Zygmunta Czubińskiego (sygn. P. III-103) przechowywanych w PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu.

Po uporządkowaniu i zinwentaryzowaniu zespół obejmuje 0, 25 mb. W PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu spuściznie nadano sygnaturę P.III-106. W Systemie Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM zespół otrzymał numer 107/0. Inwentarz liczy 25 jednostek archiwalnych. Dołączono do niego 2 aneksy.

Źródła i bibliografia

1. Polska Akademia Nauk Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu, Materiały Józefa Paczoskiego (1864-1942), sygn. P. III-106, j. a. 16
2. Bukowiecki Henryk, Feliksiak Stanisław, *Paczoski Józef (1864-1942)*, [w:] *Słownik biologów polskich*, Warszawa 1987, s. 407-409
3. Dzięzkowski Andrzej, *Paczoski Józef Konrad*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, 1979, t. 24, z. 4, s. 786-789
4. Kijas Artur, *Paczoski Józef Konrad*, [w:] *Polacy w Rosji od XVII wieku do 1917 roku. Słownik biograficzny*, Warszawa-Poznań 2000, s.257-258
5. Latowski Karol, *Z kart drogi życiowej prof. Józefa Paczoskiego*, [w:] J. Paczoski, *Rozważania o sieci powiązań w świecie roślin*, Poznań 2012, s.9-13
6. Śródka Andrzej, *Paczoski Józef Konrad*, [w:] *Uczeni polscy XIX-XX*, Warszawa 1997, t.4, s.338-339

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały twórczości naukowej, warsztatowe	1-7
II. Materiały działalności organizacyjno-naukowej, zawodowej	8-15
III. Materiały biograficzne	16-19
IV. Korespondencja wpływająca	20
V. Materiały o twórcy zespołu, rodzinne, osób obcych	21-23
VI. Załączniki	24-25
ANEKSY	2

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI NAUKOWEJ, WARSZTATOWE

1. *Dynamika uszkodzeń mrozowych naszych drzew owocowych*
Praca
1941, rkp., l., k. 143
Druk: „Prace Komisji Nauk Rolniczych i Leśnych PTPN”, t. 1, z.6, s.1 (187)-83(269), Poznań 1952
2. *Bioindukcja w państwie roślinnym*
Praca
1941, rkp., l., k. 61
Druk: „Prace Komisji Matematyczno-Przyrodniczej PTPN”, t. 10, seria B, z.1, s.1-95, Poznań 1947
3. Jw.
Praca
1941, rkp., l., k.114
4. Jw.
Praca
1941, rkp., l., k.146
5. Jw. (z przedmową Adama Wodziczki)
Praca
1941, 1947, rkp., masz., l., k.130
6. Fitosocjologia, ochrona przyrody, sadownictwo
Artykuły, referaty

1896-1939, b. d., rkp., masz., druk., l. i sz., k.167, zob. aneks 1

7. Socjologia roślin, ochrona przyrody
Notatki, wypisy z literatury, mapka prawobrzeżnych dopływów Prypeci
B. d., rkp., j. pol., ros., l., k. 47

II. MATERIAŁY DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACYJNO-NAUKOWEJ, ZAWODOWEJ

Strona | 5

8. Uniwersytet Poznański Wydział Matematyczno-Przyrodniczy
Memoriały i wnioski w sprawie przywrócenia Katedry Systematyki i
Geografii Roślin na Wydziale
1936-1938, rkp., masz., l., k. 6
9. Uniwersytet Poznański Zakład Systematyki i Socjologii Roślin
Preliminarze gospodarcze i sprawozdania roczne
1927-1934, rkp., masz., l., k.35
10. Jw.
Spis czasopism zagranicznych znajdujących się w bibliotece
Zakładu, rachunki, korespondencja
1927-1935 i b. d., rkp., masz., j. czes., franc., niem., pol., l., k. 76
11. Uniwersytet Poznański Zakład Botaniki Systematycznej
Korespondencja
1925-1929, rkp., masz., masz. pow., druk., l., k. 219
12. Jw.
Korespondencja
1930-1934, rkp., masz., l., k. 154
13. Ocena pracy habilitacyjnej
Ocena kwalifikacji naukowych Dr Witolda Sławińskiego i wartości jego pracy habilitacyjnej
1939, rkp., masz., l., k. 4
14. Białowieski Park Narodowy
Sprawa odwołania J. P. z funkcji kierownika Rezerwatu w Białowieży, notatki z wynikami
obserwacji prowadzonymi w Białowieży
1923-1929, rkp., masz., l. i sz., k. 66
15. Sadownictwo
Rachunki za dostarczone rośliny, notatki, korespondencja
1934-1939, rkp., masz., druk., j. niem., pol., l. i sz., k. 14

III. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE

16. Nominacje, dyplomy honoris causa Uniwersytetu Poznańskiego, podziękowania, fotografie
1929-1932, rkp., masz., druk., l., k.13, fot. 4
17. Uniwersytet Poznański Wydział Filozoficzny
Notatka z zebrania Komisji Matematyczno-Przyrodniczej Wydziału w sprawie objęcia Katedry
Systematyki i Geografii Roślin przez J. P., korespondencja
1924-1925, rkp., masz., l., k.6
18. Jubileusz 45-lecia działalności naukowej
Lista uczestników uroczystego zebrania i kolacji z okazji jubileuszu
1932, rkp., masz., l., k.9

19. Nieruchomość ziemska w Sierosławiu koło Poznania
Orzeczenia Sądu i Urzędu Ziemskiego , wypisy i odpisy z kancelarii notarialnej, polisy ubezpieczeniowe, pokwitowania, korespondencja urzędowa
1933-1939, rkp., masz., druk., l., k. 101

IV. KORESPONDENCJA WPŁYWAJĄCA

20. Osoby i instytucje D-R i nadawcy nierozpoznani
1925-1939 i b. d., j. bułg., niem., pol., ros., ukr., k.43,
zob. aneks 2

V. MATERIAŁY O TWÓRCY ZESPOŁU, RODZINNE, OSÓB OBCYCH

21. Aniela Krawiec, *Prof. dr Józef Paczoski*
Życiorys oraz spis ważniejszych prac naukowych
1950 i b. d., rkp., masz., l., k.61
22. Konrad Paczoski - syn
Opis mienia, dane personalne, korespondencja wpływająca
1942, 2012 i b. d., rkp., l., k. 5
23. Antoni Kozak
Polisy ubezpieczeniowe, wnioski, pokwitowania wpłat, korespondencja urzędowa
1930-1934, rkp., masz., druk., l., k. 48

VI. ZAŁĄCZNIKI

24. *Przemówienie Profesora Juliana Rafalskiego*
Max Brandt, *Probleme der vergleichenden Völkerpathologie*
Foldery reklamowe firm zajmujących się produkcją na potrzeby sadownictwa
1934 i b. d., masz., druk., j. niem., pol., l., k. 23
25. Stacja Ochrony Roślin Wielkopolskiej Izby Rolniczej
Rady i porady dotyczące sadownictwa
B. d., masz. pow., l., k. 12

ANEKS 1

- J.6. Fitosocjologia, ochrona przyrody, sadownictwo
1. *Dodatek do spisu roślin zebranych w powiecie dubieńskim w gub. wołyńskiej przez Józefa Paczoskiego,*
 2. *Park Narodowy w Białowieży,*
 3. *Granice rozradzania się organizmów,*
 4. *Gospodarka siłami przyrody,*
 5. *Jak żyje las,*
 6. *Istota sadu i polityka sadownicza,*
 7. *Drobne rasy Linaria genistifolia Mill. na Bałkanach*
 8. *Początki socjologii roślin*
 9. Referat poświęcony zagadnieniom struktury gleb

ANEKS 2

J.20. Osoby, instytucje D-R i nadawcy nierozpoznani

Delegat Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Spraw Ochrony Przyrody	1931,1933	I.2
Dziekan Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego Uniwersytetu Poznańskiego	1938	I.1
Dziekanat Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego	1928	I.1
Hrynakowski Konstanty	1930	I.1
Krawiec J. Feliks	b. d.	I.1
Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego	1927	I.1
Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego	1931	I.1
Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego	1929	I.1
Rektor Uniwersytetu Poznańskiego	1927-1934	I.3
Rubner [?]	1930	I.1
Skupieński Franciszek	1933	I.1
Stowarzyszenie Łąkarzy	1934	I.1
Verlag Julius Springer	1930	I.1
+ nadbitka notki informacyjnej w języku niemieckim o pracy Paczoskiego <i>Lasy Białowieży</i> Nadawcy nierozpoznani	1925-1935 i b. d.	I.15